

ARAP KÜLTÜRÜNÜN TANINMASINDA ARAPÇADAN TÜRKÇEYE YAPILAN ÇEVİRİLERİN ROLÜ

Gülfem KURT

Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fak., Arap Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara, TÜRKİYE

Email: gulfemkurt@gazi.edu.tr

Özet

Gelişen ve değişen toplumlar ve ortaya çıkan yeni çeviri kuramları ile birlikte çeviriye dair tanımlamalar değişiklik gösterse de genel olarak çeviri, bir dilde yazılan bir metni, anlamsal içeriğini ve biçimsel yapısını belli bir düzlemde koruyarak başka bir dile aktarmaktır. Çevirinin dilsel bir olgu olmanın ötesinde toplumların tarihini değiştirebilecek karmaşık bir süreç olduğu artık birçok kuramcı tarafından kabul edilmektedir. Bu nedenle çevirinin toplumsal ilişkilerde önemli bir misyonu vardır ve çeviri, dillerarası ve kültürlerarası bir aktarım olduğundan, erek kültüre direk nüfuz eder, o kültürde kendine bir yer edinir. Bu bağlamda Arap kültürü de Arapça'dan Türkçe'ye yapılan çeviriler sayesinde kendine Türk toplumu içerisinde bir yer edinmiş ve kültürünü bu sayede tanıtmaya fırsatı bulmuştur. Bu çalışmanın amacı da Arapçadan Türkçeye yapılan çevirilerdeki kültür aktarımını belirlemektir. Bu çerçevede öncelikle çevirinin tanımı, kapsamı, işlevi ve çeviri-kültür aktarımı ilişkisi açıklanmıştır. Çalışma, Arapçadan Türkçeye yapılan bazı edebi eserler yoluyla örneklendirilerek sonlandırılmıştır. Bu araştırma bir tarama çalışmasıdır. Öncelikle alanyazın taranarak birtakım teorik bilgilere ulaşılmıştır. Daha sonra çeviri-kültür aktarımı ilişkisine Arapçadan Türkçeye yapılan çeviri eserlerden örnekler sunmak yoluyla ulaşılmıştır. Çalışmada sadece modern dönem Arap edebiyatına ait edebi eserlerin çevirileri göz önünde bulundurulmuş, klasik dönem veya dini eser çevirilerine yer verilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Çeviri, Kültür aktarımı, Arap dili, Arap kültürü

THE ROLE OF TRANSLATION FROM ARABIC TO TURKISH IN RECOGNITION OF ARABIC CULTURE

Abstract

Even though definitions about translation have changed with developing and changing societies and discovery of new translation theories, the translation in general refers to transfer of a written text in a language to another language while preserving its semantic content and formal structure in a definite platform. Beyond being a linguistic phenomenon of translation, it is now recognized by many theorists that translation is a complex process that can change the history. For this reason, the translation has an important mission in the social relations and penetrates directly into the target culture because it is an interlingual and intercultural transfer. Accordingly, it gains an important place in this culture. In this context, the Arabic culture, through the translations from Arabic into Turkish, has gained a place in Turkish society and thereby had opportunity to introduce its own culture. The aim of this study is to determine cultural transfer in translations made from Arabic to Turkish. In this context, firstly, definition of translation, its scope, function and translation-culture transfer relationship was clarified. The study ended with examples through some literary works translated from Arabic to Turkish. This study is a survey research. Firstly, some theoretical information was obtained by reviewing the literature. Later, the relationship between translation-culture transfer was found via examples of translated works from Arabic to Turkish. In this study, only translations of literary works that belong to modern period Arabic literature were taken into consideration, excluding classical period or religious literature translations.

Keywords: Translation, Cultural transfer, Arabic language, Arabic culture

Giriş

Çeviri ya da tercüme kavramlarının kökenine bakmak, bu kavramlara karşı geliştirilen bakış açılarını göstermek bakımından önem taşımaktadır. “Çeviri” tek bir anlamı olan evrensel bir kavram değildir. Çevirinin tarihten günümüze dek anlamının farklı kültür ve zamanlarda farklılık gösterdiği çeşitli çalışmalarca ortaya konulmuştur. Arapçada ترجمة (terceme), Türkçede ise tercüman olarak kullanılan sözcük, hemen bütün Avrupa dillerine benzer şekillerde geçmiştir: Fransızca dragoman, İspanyolcada trujaman, İtalyancada turcimanno vb. “İngilizcede ilk defa 14. yy’da kullanılan translate (çevirmek) fiili ve translation (çeviri) adının iki temel anlamı vardır: Birincisi fiziksel aktarım, diğeri dilsel yapıların eş değerliği” (Evans’dan akt. Berk, 2005:16). Türkçede ise “çeviri” ve “çevirmen” “mütercim” ve “tercüman” sözcükleri kullanılmaktadır. Genellikle tercüman, sözlü çeviri, mütercim ise yazılı çeviri yapanlar için kullanılmaktadır.

Kültürler ve toplumlar arasında köprü olan ve aralarındaki iletişimi sağlayan araç olmasının yanı sıra insanoğlunun var oluşundan ve yazının bulunuşundan başlayarak, insanlığın her türlü iletişiminin belgesel kanıtlarını oluşturan; bu iletişimin var olmasını sağlayan çeviriye dair günlük kullanımdaki en genel tanım; “iki dil arasında gerçekleştirilen yazılı bir aktarım işlemi ya da bu şekilde aktarılmış ve kendisinden özgün metinle arasında birtakım eşdeğerlik ilişkilerini gerçekleştirmiş olması beklenen bir metin olmuştur” (Berk, 2005:17). Türk Dil Kurumuna göre çeviri, “bir dilden başka bir dile aktarma ya da bir dilden başka bir dile çevrilmiş yazı veya kitap, tercüme anlamına gelmektedir”. Bu tanımlara baktığımızda çevirinin tanımının dar bir çerçevede ele alındığı görülmektedir. Hâlbuki çeviri, öncelikle sadece yazılı değil sözlü alanı da kapsamaktadır. Ancak sözlü çevirinin yeni yeni kendine alan bulduğunu göz önüne alırsak, tanımlarda henüz neden yer edinmediği daha net anlayabiliriz. Bunlara ek olarak çeviri, toplumda algılanan şekliyle yalnızca diller arası bir çeviriden ibaret değil birçok bilim adamının kabul ettiği üzere dil içi bir çeviridir de. “Roman Jakobson çeviriyi “diliçi, diller arası ve göstergelerarası çeviri” olmak üzere üçe ayırmıştır. Schleiermacher, çeviri sürecini “anlama ve anlama götürme süreci” olarak tanımlamaktadır. Wilss ise bu sürece diliçi çeviriyi dâhil etmeyerek diller arası çeviri türlerini çeviri süreci olarak görmüştür” (Bektaş, 2008:9-12). “Newmark’a göre çeviri, bir metnin anlamının yazarın özgün dilde yarattığı yolla başka bir dile aktarılmasıdır. Dilbilimsel açıdan çeviriye yaklaşan De Beaugrande’ye göre çeviri, iki metnin bir karşılaştırması olarak değil, yazar, çevirmen ve çeviri okuru arasında bir etkileşim süreci olarak değerlendirilmelidir” (Aksoy, 2002:54). Çeviri üzerine oldukça fazla tanımlama yapılmış olup bu tanımların çevirinin çok yönlü bir süreç olduğunu ortaya çıkardığını söyleyebiliriz. Bu tanımların yanı sıra çeviri için bazı bilim adamlarınca benzetmelerde yapılmıştır. Örneğin, 17. yüzyıl İngiliz ozanı James Howell çeviri için şöyle bir benzetme yapar: “Kimi der ki çeviri bir Türk halısının arka yüzüdür.” (Payne’den akt. Baykan, 2005:182). Diğer bir benzetme de Betrand’ın yazdığı bir önsöz metninde mevcuttur: “Çeviri kadın gibidir, güzelse sadık olmaz, sadıksa güzel olmaz.” (Battafarone’den akt. Baykan, 2005:182). Bir diğer benzetme, Hönig ve Kussmaul’un çeviriyi balık ağına benzetmesidir. Çeviri çok yönlü bir süreçtir ve bu süreci balık ağına benzetmek, bu ağlarda boşluk olması halinde balıkçının hedefi olan balık yakalama gerçekleştiremeyeceğinden, çevirinin de öğelerinden biri eksik olursa amacına ulaşamayacağını ve vermek istediği mesajı tam olarak veremeyeceğini anlatmak açısından mühim bir benzetme olmuştur (Baykan, 2005).

İngilizcede “translation studies” olarak islendirilen bu terimi öneren kişi çeviribilimin babası olarak adlandırılan James Holmes’tur. “1972 yılında yazdığı “The name and Nature of

Translation Studies” (Çeviribilimin adı ve doğası) adlı makalesinde Holmes, yalnızca disipline bu adı vermekle kalmamış, aynı zamanda bir akademik çalışma alanı olarak çeviribilimin kapsamını belirleyen ilk şemayı da yapan kişi olmuştur” (Berk, 2005:21). Bu terim Türkçe’de “çeviribilim” olarak yerini bulmuş, bu disiplin üniversitelerde “Mütercim-Tercümanlık” olarak isimlendirilmiştir.

Çeviri etkinliği tarihsel süreç içerisinde değerlendirildiğinde, çevirinin her dönem farklı bir işlev yüklendiğini görebiliriz. İçinde bulunduğumuz iletişim çağında ise, ulusal sınırların bir önemi kalmamış, ekonomi, politika, teknoloji, bilim kültür ve sanat dallarında sürdürülen bilgi alışverişi hızlanmıştır. Ancak dil engelinin devam etmesinden kaynaklanan çeviri gereksinimi de kaçınılmaz olarak aynı oranda artmıştır. “Bu değişimlerin sonucu olarak, bir yandan mütercim ve tercüman yetiştiren yüksek okullar hızla yaygınlaşırken, öte yandan araştırmacılar çeviri süreçlerini kısmen veya tamamen otomatikleştirme arayışına girmişlerdir. Bütün bu gelişmeler, bu yüzyılın ortalarında yeni bir toplumbilimsel bilim dalının, “çeviribilimin” kurulmasında önemli rol oynamıştır” (Kızıltan, 2001:73). Çeviri etkinlikleri, bilimsel gelişmenin kanıtlarını dil ve yazı yoluyla oluşturmanın yanı sıra bilimsel düşüncenin ve bilginin kuşaktan kuşağa, ulustan ulusa ve kültürden kültüre aktarımına ve bu aktarımlar sayesinde çeşitlenip gelişmesine aracılık eder. 7. yüzyıl ile 12. yüzyıl arasındaki dönemde İslam dünyasını; Batı dünyasında Rönesans hareketlerini, aydınlanmayı, 19. yüzyılda Osmanlı’daki reform girişimlerini ve Cumhuriyetimizin ilk yıllarındaki modernleşme girişimlerini, çevirinin bilimle ve gelişme ile ilgili bu önemli rolüne örnek olarak verebiliriz. Çevirinin dünya çapında bilimin, bilginin, kültürün ve düşünsel faaliyetlerin gelişimine olan katkısı; uygarlıkların birbiriyle tanışıp iletişim içinde olmalarındaki önemli rolü ve hizmeti yadsınamaz bir gerçektir. Çevirinin durağan olmayan canlı ve üretken doğası, gelecek kuşaklara bugünü ve geçmişi tüm unsurlarıyla aktarmada sonsuz bir kaynak ve eşsiz bir araçtır. (Aksoy, 2013). Tüm bu işlevlerin yanı sıra çevirinin kültür aktarımında önemli bir işleve sahip olduğu da aşikardır.

Çeviri-Kültür Aktarımı

Kültür, halkların tanınmasında; edebi çeviri ise onları bir araya getiren kültürel aktarım için önemli bir araçtır. Günümüzde edebi çeviriler sanatsal yönden yorumlanması bakımından kültür transferi olarak kabul görürler. Bu nedenle çeviriler, kültürel anlamda arabulucu olarak kültürlerin ve medeniyetlerin arasındaki diyaloga katılmak için görevlendirilmektedir (Bibina, 2013). Örneğin, Yordanka Bibinaya göre: “Şiir, içerdiği evrensel temaları ve sorunları yüzünden, yayılan ve teşhir edilen sözlerin büyüdür. Kendine özgü bir şekilde yaratılmış ulusal kültür ve dilin zenginliğini toplamış renkli bir bahçedir. Aynı zamanda onun benzersizliği her şairin yaratıcılık gücünden kaynaklanarak, onun eşsiz yeteneğinin izini taşır” (2013:55). Buradan da anlaşılacağı üzere çeviriler özellikle edebi çeviriler, kültür aktarımında önemli bir role sahiptir. Kültür tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü (Türk Dil Kurumu) ise; çeviri, milletler arası kültür transferinin sağlanmasında en temel araçtır. Bu kültür aktarımlarının milletlerin yakınlaşmasında ve temaslarının yoğunlaşmasında büyük bir işlevselliği vardır. Günümüz dünyasında, değişen ve gelişen teknoloji sayesinde kültürlerin izole bir şekilde yaşamlarını sürdürmeleri neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Bir şekilde, çeşitli vasıtalarla kültürler transfer edilmekte ve tanınmaktadır. Bunu en etkili ve özenli yapan araç ise edebi çeviriler olarak görülebilir. Bugün küreselleşme süreci hızlandırılırken edebi çeviriler de değişime uğramaktadır. Edebi çeviri de her zamankinden daha fazla sanatsal

açından yorumlanmaya, yoğun kültürel transfere yol açmakta, böylece geçmişten gelen basmakalıp algılar sarsılmaktadır. Bu bağlamda edebi çevirilerin görevi, bugün her zamankinden daha fazladır. Medeniyetler arasındaki diyaloga katkıda bulunmak için görevlendirilmiş olan edebi çeviriler, Bulgar Çeviri Kuramı araştırmacısı Anna Lilova'nın dediği gibi, çağdaş ve kültürel aktarımda, olumlu ve arabulucu olmalıdır (Bibina, 2013:57). Tabii bu noktada çevirmenin rolü de önemlidir. Günümüz ünlü çeviribilimcilerinden Katharina Reiss çevirmenin özelliklerini şöyle açıklamaktadır: "Çevirmen, gelen iletiyi, özgün kişilik yapısı, yaratıcılık bakımından, görüşleri ile bir ileticidir ancak alımlayan, yorumlayan iletileri ile durumu ölçüsünde algılayan, yazan bir bireydir" (Baykan, 2005:183).

Kültür aktarımı görevini daha çok edebi çevirilerin yani yazın çevirilerinin üstlendiğini daha önce söylemiştik. "Yazın çevirisi çevirmenin, kaynak metne en yakın ve sadık çeviriyi yapması beklenmez. Ondan beklenen yazarın zihinsel yapısına, düşüncesine, deneyimine ve vermek istediği mesaja en yakın olabilmeyi başarmasıdır" (Aksoy, 2002:60). Çünkü yazınsal bir çeviri, metinde belirli bir kültüre seslenir ve içinde barındırdığı kültürü aktarır. Bunu en doğru aktaran, okura eseri zevkle ve sıkmadan okutan okutmayı başaran çevirmen usta bir çevirmendir denebilir.

Çevirinin kültür aktarımı işlevine dönecek olursak, bu noktada Levy'nin görüşünü göz ardı etmemek gerekir. Levy'e göre, orijinal metin okuyucusu ile çeviri metin okuyucusu birbirinden ayrılır. Birleştiği nokta eserdeki kültürel ve tarihsel ilişkidir. Erten (1993), "Çeviride Kültürel Etkenler" adlı makalesinde şu örnekleri vermektedir:

"kahvaltı" kelimesi evrenseldir fakat içerdiği kültürel anlam farklıdır. Türkler için kahvaltı denilince öncelikle peynir, ekmek, zeytin ve çay gelir ama bir İngiliz için "bacon and eggs" kahvaltıda anlam taşır. Kültürel objeler de uluslara göre değişik anlam çağrışırlar. Örneğin çay dendiği zaman bu beraberinde "süt" "limon", "büsküvi", "kek", "kurabiye" gibi kavramları ya da günün değişik saatlerinde içilmeyi hatırlatır. Bu gibi unsurlar aslında bir kültürün başka bir kültür içerisinde yer edinmesi anlamına gelir (70-75).

Bir çeviri, İngiliz kahvaltı kültürünü Türk kültürüyle buluşturur bu noktada. Bedrettin Cömert (1978) çevirinin, bir dilden başka bir dile yapılan bilgi aktarımına da indirgenemeyeceğini vurguluyor. Kuşkusuz diller arasında gerçekleşen bir etkinliktir çeviri. Ama bir yönüyle de geçmişe, eski kültüre dönüktür. Bir yandan geçmişin birikimini, tarih boyunca insanlığın ortaya koyduğu tüm değerleri, artzamanlı düzeyde günümüze taşıırken, öte yandan da eşzamanlı düzeyde ulusal kültürler arasındaki alışverişi sağlar. Böylece, hem çağdaş bir kültür bileşimini, hem de üretilen yeni değerlerin dayanışmasını, birbirinden etkilenmelerini kolaylaştırır. En önemlisi de, geçiş dönemindeki bir toplum kendi çabalarıyla oluşturamadığı kültür değişimini gerçekleştirir "Schimi de (1989) bu görüşlere paralel olarak, kendi görüşünde, çevirinin kültürlerarasındaki yabancılaşmayı ortadan kaldırdığını, halklar arasındaki sınırları yıktığını, kültürel farklılıkları aştığını belirtmektedir" (Baykan, 2005:190). Bu tür bir etkilenmeyi Türkçede rahatlıkla görebiliriz. Bu etkilenme öncelikli olarak kaynak dildeki kelimelerin nüfuz etmesi sonucunu doğurmuştur. Örneğin, "Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi"nde:

"Türk münevveri, pek az istisna ile başta Latin âleminin en kuvvetli mümessili Fransız sosyetesini olmak üzere, bilhassa Meşrutiyet'te Cermen âlemi ile de sıkı teması başlayarak, Avrupa Cemiyetini kültür cephesinden tanımaya başlamıştır. Kültür tanışıklığının fikri manzarası, her zaman ve her yerde, dil ve yazılı eser alışverişi ile olmuştur. Bizde de aynı şeyvaki oluyordu. (Cilt 2, 1983:329)

görüŖü çevirinin Türkçede oluşturduğu etkinin boyutunu göstermektedir. Aynı zamanda Dođan Aksan'nın benzer örneğine de dikkat etmek gerekir:

".....bir dilden ötekine geçen ödünç sözcükler bile, andıkları dilde değişik anlamlarla yaşayabilirler. Fransızca "chiffon" "kumaş parçası, paçavra, değersiz parça" sözcüğü Türkçede "şifon" yazımıyla, "ince bir çeşit kumaş" anlamında kullanılmaktadır. Arapçada genel olarak yazıhane, büro kavramını yansıtan "mektep" sözcüğü Türkiye'de yalnızca "okul" anlamında kullanılmıştır. Fransızca "mouton" hem 'koyun', hem de 'koyundan çıkarılan et, koyun eti' demektir. Halbuki, kökeni aynı olan İngilizce "mutton" yalnız "koyun eti" için kullanılır; koyunu anlatmak üzere "sheep" sözcüğü geçerlidir. Böyle etkileşimler çeviri yoluyla her toplumda vuku olmuştur. Nitekim 19. yüzyıl Alman yazınında Goethe'nin ortaya attığı Dünya Edebiyatı kavramının temelinde Romantikler devrinde Almanya'da yoğunlaşan çeviri uğraşının beraberinde getirdiği etkileşim fikrinin yatması olduğu söylenir. Bu ve bunun gibi birçok örnek, kültürlerarası etkileşimle, edebiyat yeni malzemeler, yeni türler, yeni üslup şekilleri kazanmakta, sonuçta da yeni kültür zenginlikleri elde etmektedir. Tabii ki bu iletişimin gerçekleşmesinde en büyük pay çeviri faaliyetlerine düşmektedir. Çevirinin fazla olması, kültürü o denli zenginleştirecektir (Baykan, 2005:193).

Ayrıca, İslam'ın yükselme döneminde, ilkçağın önemli felsefe yapıtları, özellikle de Yeni Platoncu düşünce Arapça'ya aktarıldıktan sonra İslam Felsefesinin bir gelişme gösterdiği söylenmektedir. Yani bu etkileşim her toplumda mutlaka bir şekilde olmuştur. Rezzan Algün bu konuda söylediklerimizi doğrular nitelikte bir görüş belirtmektedir:

"Karşı kültürden, yaşça bizden büyük birini, kendi geleneklerimizin verdiği alışkanlıkla selamlarken, elini öpmeye kalktığımızda, karşıımızdakinin niçin irkilip tepki verdiğini çözemediğimizde: Yine, kastettiğimiz şeyin neden o kültür çevresinde alıştığımız tarzda algılanmadığına cevap verecek bir üçüncü kişinin arayışına girmez miyiz? Zira, ancak o kişi yardım edebilecektir. İşte burada, kültür içi ve kültürlerarası aktarım devreye girmiş oluyor, yani çeviri"

Tarihte önemli yer tutmuş çeviri aracılığıyla gerçekleşmiş değişimlere, Protestanlığın başlamasının nedeni olan Luther'in İncil çevirisi, günümüzde de yapılan çevirilerle gündemde kalmaya devam eden misyonerlik faaliyetleri, din alanında örnek olarak verilebilir. Osmanlı'da Tanzimat döneminde Fransızcadan yapılan çeviriler sonrası Osmanlı İmparatorluğunda halkın Fransız kültürüne yönelmesi, birtakım ideolojilerin çeviriler aracılığıyla başka ve farklı toplumlarda etkin olması ve sosyal yapıyı değiştirmesi önemli tarihsel gözlemler olarak söylenebilir. "Stolze'ye göre, çeviriler, erek kültürel yazına yeni fikirler, yazınsal biçim ve tasarımlar, türler taşırlar. Bu erek kültürün yazınsal repertuarının güçlenmesine yol açar. Ardından yaratıcı şekilde erek kültürde harekete geçirci bir unsura dönüşür" (Stolze'den akt. Ersoy ve Erkut, 2014:123). Çevirileri ve çevirmeni sosyalin kendisini şekillendirici bir unsur olarak görmek gerekir. İster bireyler üzerinde olsun isterse toplumun gurupları üzerinde olsun çevirmenin eylemiyle erek kültür/toplumuna etki ettiği ortadadır. Tarihsel süreçte, çevirinin, erek toplumsal yapıya etkisi herkesçe kabul edilmektedir. Birçok çalışmada ortaya konmuş, tarihsel süreçte bilinen birçok kültürel ve toplumsal yapı değişikliği, çevirilerin neden olduğu farklı alanlardaki kitlesel hareketler sonucu gerçekleşmiştir. Bunlara insanlık tarihi boyunca, her dönem ve çağda rastlamak mümkündür. Kültürel yakınlaşmalar, dinlerin yayılma süreçleri, büyük askeri olaylar, felsefi akımlar, bilimsel gelişmeler ve etkilenmelerde çevirinin küçük veya büyük katkısı ve etkisi olduğu herkesin malumudur (Ersoy ve Erkut, 2014:123-125). Çeviri etkinliği tarihsel süreç içerisinde değerlendirildiğinde, çevirinin her dönem farklı bir işlev yüklendiğini görebilmekteyiz. Türkiye örneğinde gerçekleştirilen inceleme sonucunda, özellikle

Cumhuriyet döneminde çeviriden, bir ulusun kültür, düşün ve yazın alanında gelişebilmesi amacıyla yararlanılmıştır. Toplumların dış dünyayla iletişim ihtiyacına koşut olarak, çeviri de her dönem farklı beklentilere cevap verebilecek şekilde ağırlıklı görev alanını yeniden tanımlamaktadır. “Yöntemsel açıdan yapılan değerlendirmeler, zaman içerisinde çeviri ürünlerinin daha bilinçli oluşturulmaya çalışıldığını ve buna bağlı olarak da daha nitelikli olarak erek dile kazandırıldıklarını göstermiştir” (Kara, 2010:100). Çeviride evrensel ve milli hususların aktarımının her zaman kelimelerden geçmediği gerçeği de çevirmenin önünde çözülmesi gereken sorun olarak durmaktadır. Bu noktada milli özelliklerin, gelenek ve göreneklerin de öne çıkarılması önemli olup, başka dile aktarımında iyi bir düzeyde muhafaza edilmesi gerekmektedir (Üçgül, 2013:126). Ünlü Rus yazar Korney Çukovski “Yüce Sanat” eserinde çevirmenleri şöyle eleştirir: “Kötü çevirmenler beyinlerine giden az orandaki kandan muzdaripler ve çevirdikleri metinler de kendileri gibi bitkin, az beslenmiş olur. Bir Hemingway, Kipling, Thomas Mann veya başka canlı kanlı bir yazarın bu anemi hastalarının eline düştüğünü düşününüz! Görünen o ki bunların tek derdi bu dehaların eserlerinin kanını nasıl emip kansız bırakacaklarıdır. Böyle çevirmenlerin zavallı, yoksul bir sözlüğü vardır: Her yabancı kelimenin onlar için tek bir anlamı vardır. Eş anlamlı kelimeler, yedek anlam onlarda son derece kıttır. “At” onlarda her zaman sadece “attır”. Neden bir beygir, aygır, tırıs ağıştırılmış at, yağız/kuzgun, yarış atı, kısrağ olamaz ki? “Saray” hep “saraydır”. Neden şato, oda, kasır, köşk, bahçe içinde yapılmış süslü bir ev, konak, salon değil?..”(Üçgül, 2013:128) ve devam eder, “Çeviride önemli bir husus sayılan farklı kültürün aktarımı, tanınması ve algılanması yolunda çeviri bir eylem olarak misyon üstlenmektedir. Her türlü zorluğa rağmen çeviride dili, ifadeleri isabetli ve net olarak kullanma, çeviri eserlerini başarılı bir şekilde kazandırmak kültürel paylaşım ve iletişim anlamında önemlidir. Edebi eserde kültür bileşenleri, ulusal kültürden ayrılmazdır” (Üçgül, 2013:132).

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı Arapçadan Türkçeye yapılan çevirilerdeki kültür aktarımını belirlemektir. Gelişen ve sınırların önemini kaybettiği dünyada kültürleri tanıtmak veya tanımak için aynı dile mensup olmak gerekmediği artık bilinen bir gerçektir. Bu noktada çevirinin yadsınamaz bir işlevi olduğunu ortaya çıkarmak mühimdir. Çünkü insanlığın birikimi ve değerleri ortaktır. Çevirinin ise bu ortaklığa ne ölçüde hizmet etmekte olduğu bu çalışma kapsamında ele alınmıştır.

Sınırlılıklar

Bu araştırma Arapçadan Türkçeye yapılmış tüm çeviri eserleri kapsamamaktadır. Amaçlı örneklem yoluyla seçilmiş sınırlı sayıda eser üzerinden örneklendirmeye gidilmiş, modern dönem Arap edebiyatına ait edebi eserlerin çevirileri göz önünde bulundurulmuş, klasik dönem veya dini eser çevirilerine yer verilmemiştir.

Araştırmanın Metodu

Bu araştırma bir tarama çalışmasıdır. Alanyazın taranarak birtakım teorik bilgilere ulaşılmıştır. Elde edilen veriler ve ele alınan çeviri eserler çeviri-kültür aktarımı ilişkisi açısından yorumlanmıştır.

Bulgular

Bu bölümde Arapçadan Türkçeye yapılan birtakım çeviri eserler yoluyla çeviri-kültür aktarımı ilişkisi açıklanmıştır. Türk toplumunun Arap kültürüne aşına olmasında bu çevirilerin rolü bu kapsamda ele alınmıştır.

Arapçadan Türkçeye Yapılan Çevirilerde Çeviri-Kültür Aktarımı

Türkçe, çeviri eserler yoluyla pek çok dille etkileşime girmiştir. Aynı zamanda Türkçeye yapılan çeviriler yoluyla aktarılan kültürler halkın bu kültürlerle aşına olmasını sağlamıştır. Arap edebiyatının en büyük yazarlarından ve temsilcilerinden Necip Mahfuz, evrensel ölçülerdeki romanlarıyla Arap geleneğini, kültürünü edebiyatını ve kendi kişisel yeteneğini eserlerine yansıtmış, bu eserlerin çevirileri sayesinde yalnızca Türk toplumuna değil, tüm dünyaya, toplumunun değerlerini ve kimliğini tanıtan bir yazar olmuştur. Mahfuz'u dünya romancılığının zirvelerine taşıyan üçlemelerinin ilki olan *Saray Gezisinde*, 1910'ların İngiliz işgali altındaki Kahire'sinde yaşayan bir aileyi bizlere tanıtmıştır. Bu ailenin nezdinde bu romanda Mısır toplumunun geleneklerini ve kültürünü tanırız. Necip Mahfuz'u ulusunun ruhunu taşıyan romanlarının çevirileriyle tanıyan Türk toplumu, Mahfuzla birlikte, hiç gitmediği ve görmediği Fişavi kahvesini ve Nil nehrini gezer, hatta her ayrıntısını bilir. Çünkü Mahfuz romanlarında anlatmaz adeta gösterir. Toplumunun kültürünü, en ince ayrıntısına kadar işler. Bu kitap hakkında Ömer Türker şöyle der: "Necip Mahfuz Saray Gezisinde, her bir aile ferdinden etkileyici tipler çıkarılmayı bilmiş. Batı dünyasında ne ölçüde kavrandığını bilemiyorum, ancak bu ailenin, özellikle Ahmet Beyin bizim toplumumuzda halâ bir karşılığı var. Din ve gelenekle modernleşme arasındaki gerilimin sürdüğü bir ülkede, elli yıllık gecikmesine rağmen Saray Gezisi hala güncel.."

Üçlemenin ikinci kitabı *Şevk Sarayında*, 1920'lerin sonundaki Mısır ve Kahire kültürü nüfuz eder erek kültüre. Bu roman okuru evinden alır, Kahire'deki Abdulcevat'ın evine yerleştirir. Realist akımın geçtiğimiz yüzyıldaki en önemli eserlerinden birisi olan bu kitabı okurken okur, Mısır'ın kadınına ve erkeğine bakış açılarını aile içi kültürü az çok algılar. Burada fark edilen en önemli şey, Mahfuzun toplumunu tüm gerçekliğiyle dünyaya sunmasının, büyük bir ustalık ve cesaretin sonucu olduğudur.

Üçlemenin son kitabı olan *Şeker Sokağı* ile Türk toplumu 1940'ların Mısırına vakıf olur. Bu kitabıyla Mahfuz üçlemenin ilk kitabından itibaren okurla tanıştırdığı karakterleri unutulmaz kılmaktadır.

Cebelavi Sokağı'nın Çocukları'nda Mahfuz, sıkıntılar içindeki Arap toplumunun tekerrür eden tarihini, tarihin neden tekerrür ettiğini, neyin değişmediğini, değiştirmek için yapılması gerekeni sorgulamak için dini efsanelerden yararlanmıştır. Bir yandan insana özgü hırs, öfke, kibir, arzu, utanç, korku, sevgi gibi duyguları araştırmış, diğer yandan insanın eşitlik ve kardeşlik temelinde adil bir düzende yaşama arzusunun tarihsel izini sürmüştür. Sözü donüp dolaşıp geldiği yer ise romanın yazıldığı dönemdeki Mısır. Toplumun güçlü karşısında boyun eğmişliği, dinin ve kurumlarının bu boyun eğmişlikteki işbirlikçi rolü, yazar ve sanatçıların suskunluğu, maddi kaynakların eşitsiz dağılımı, etnik ayrılıklar, yaşanan sefalet ve unutkanlık (Ömer Türker, 2010). Tüm bu unsurlar Türk toplumunda karşılığını bulmuş ve Mahfuz'un vermek istediği mesajı çeviri, erek kültüre ulaştırmayı başarmıştır.

Bir diğer Necip Mahfuz romanı, *Han el Halili*. Han el Haliliye gerçekten gitmemiş olan okur, bu romanda kendini bir anda o semtte bulur. İkinci dünya savaşındaki Kahireyi, iki kardeşin

hikâyesiyle anlatan yazar, eski ile yeni, gelenek ile modernite, inanç ile bilimi karşı karşıya getirmektedir. Bizler yine bu hislerle dolaşırız Han el Halilinin tarihi dükkanlarını, kahvehanelerini, afyon içilen evlerini..

Gelelim *Midak Sokağına*. Kahire'de yoksulluk içinde bir sokaktır Midak Sokağı. Birbirinden değişik kahramanları içinde barındırır. Her bir kahraman farklı bir insan, farklı bir hayat anlatır romanın sayfalarında. Güzel giyinmek ve zengin olmanın hayattaki en önemli "şey " olduğuna inanan Hamide, Hamide'ye umutsuzca âşık olan Abbas, kadın düşkünü Elvan Saim, eşcinsel kahveci Kirşa, onun bu durumdan haberdar karısı ve İngiliz egemenliğinin hüküm sürdüğü topraklarda, ezilmeye mahkûm insanların hayatını anlatıyor Midak Sokağı. Dolayısıyla Türk okuru bu sokakla tanıyor Mısırın dokusunu, kültürünü..

Bir diğer Mahfuz romanı, Nil üstünde gevezelik. Bu romanın çevirisiyle de Enis karakteri Türk toplumunda yerini bulmuş, yaşanan kültürel bunalım erek kültürde hissedilmiştir. Arapça'dan Türkçe'ye yapılan çevirilerde Mahfuz'un eserlerinin çoğunlukla olması sebebiyle kültür aktarımı işlevini de üstlenmiş olan romanlar yine bunlar olmaktadır. Ancak Mahfuz'un yanı sıra Yahya Hakkı, Alâ el Asvani, Sunullah İbrahim, Adonis, Hulûd el Mualla ve daha birçok modern yazın çevirileri yapılmıştır. Bunlardan Sunullah İbrahim'in *O koku* romanında yine kültürlerarasılık özelliği görürüz. Büyük umutlarla iktidara gelen Nasır'ın ayağının tozuyla hapse attığı solculardan biridir İbrahim. Beş yıl yattığı hapisten çıktığında aynen novella'sındaki anlatıcı gibi gün batımından doğumuna kadar evde kalması gereken bir kontrol altındadır. Bu koşullarda yazdığı eser, sert ve gerçekçi olur. *O Koku* yayımlanır yayımlanmaz yasaklanır, birkaç kere sansürlenerek basılır ama orijinal haliyle gün ışığına çıkması yirmi yılı bulur. İşte bu tarihten sonra roman birçok dile çevrilir ve Coetzee'ye "O Koku, Mısır edebiyatında bir mihenk taşıdır." dedirten süreç başlar. Sunullah İbrahim yine önsözde o dönem için bir manifesto niteliği taşıyan şu sözleri söyleyerek Arap edebiyatı geleneğini nasıl reddettiğini açıklar: "Sokakları bok götürüyorken, kanalizasyonun pis suları her yeri kaplamışken, herkes pis kokuları kokluyor ve bundan şikâyet ediyor, niye biz yazdığımız zaman, sadece ve sadece çiçeklerin güzelliğinden ve ne harika koktuklarından söz etmek zorunda kalalım?" Elli sayfalık bu eser gerek içeriğiyle gerekse anlatım biçimiyle oldukça minimalist sayılır. Anlatıcının hapisten çıktığında gidecek yerinin olmamasının yarattığı sıkıntıyla başlayan öykü, gidecek yer bulamayıp nezarethanede sabahlamasıyla devam ediyor. Okuru çarpan ilk gerçeklik bu gecede anlatılıyor. Tahtakurularıyla dolu nezarete sabahlarken öldürülürcesine dövülen bir deli adamdan başka, üstüne atılan bir battaniyenin altında herkesin gözü önünde sırayla birlikte olunan güzel bir oğlandan bahseder. Bu yaşananlar kimseye garip gelmemekte ve doğal karşılanmaktadır. Anlatıcı da gördüklerini hiçbir yorum katmadan okura aktarır. Nasır'ın baskısı her yerde hissedilmektedir. 12 Eylül Türkiye'sine çok benzer bir biçimde insanlar politika dışında her şeyden konuşmaktadırlar, düğünler, alınacak eşyalar, popüler yıldızlar en önemli konulardır. Bir gün anlatıcı Yemen'den dönen askerlerle dolu bir trenle karşılaşır. Yolcular askerlere bile umursamaz gözlerle, donuk bir biçimde bakarlar. Yollarda üstü örtülü cesetler vardır. Şehirde sürekli kanalizasyonlar taşmakta, bütün şehir kokmakta ama bunun bile lafını doğru düzgün kimse etmemektedir. Bu koku simgesi gerçekten bütün toplumu kaplayan kirlilik mi yoksa anlatıcının burnundan gitmeyen bir koku mu tam anlaşılmaz. Ancak vermek istediği mesaj yine hedef kültürdeki yerini alır.

Son olarak Alâ el Asvani'nin *Yakupyan Apartmanı* romanını ele alacak olursak, 1990'lı yıllara denk düşen ve özellikle Nasır'ın Arap milliyetçiliği sonrasındaki Mısır'ın toplumsal ve siyasal değişimini ele alan ilginç ve bir o kadar ilgi çekici bir kitap. Yakupyan Apartmanı

Mısır'da Enver Sedat'ın 1970'li yıllarda "intifah" biz de ise liberalizasyon ve serbest piyasaya açılmak olarak da bilinen bir dönemin ve ardından Hüsnü Mübarek'le devam eden 1990'lı yıllarını resmetmekte ve bu apartmanda yaşayan toplumun farklı sınıflar ve kesimleri ise bu değişimin birer simgesi olarak okuyucu karşısına çıkmaktadır. 1960'lı yılların Arap milliyetçiliği son bulmuş, devletçilik hamleleri yerini serbest piyasa kurallarına bırakmış ve Enver Sedat'la birlikte toplumsal alanda dinin, siyasal alanda ise İslamcılığın hâkim olduğu dönemi ve sonrasını Asvani şöyle çizmektedir: "... Mısır'da amansız bir dindarlık dalgası yayıldı ve içki içmek sosyal olarak kabul edilemez hal aldı. Arka arkaya gelen Mısır hükümetleri alkol satışını büyük otel ve restoranlarla sınırlayıp yeni barlara ruhsatı vermeyi keserek dindar baskıya boyun eğdiler. Bar sahiplerinden biri öldüğü zaman ruhsatını iptal ederek mirasçıları işlerini değiştirmeye zorluyordu. Bütün bunlar yetmezmiş gibi barlara polis baskınları tertipleniyor, bar sahipleri üstleri aranıyor, kimlikleri irdeleniyor, bazen de sorgulanmak üzere karakola götürülüyordu"...(s. 35). Bu kitap, Arap Baharı'nın yaşanmasına yol açan süreci daha iyi anlamamızı sağlaması açısından mühim bir işleve sahiptir. Erek kültürdeki yerini yine gerektiği gibi almıştır. Yakupyan Apartmanını görmeyen okur, bu apartman simgesiyle Mısırın barındırdığı farklı kültürleri ve söz konusu dönemdeki kültürel ve sosyal konumunu anlamaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada çevirinin kültür aktarımında önemli bir işleve sahip olduğu, özellikle edebi eser çevirilerinin bu noktada mühim bir yer tuttuğu ortaya çıkarılmıştır. Toplumlar arasındaki farklılıkları yıkan ve diller arasında gerçekleştirilen bir etkinlik olan çeviri, Arap kültürünün Türk toplumunca tanınmasını da sağlamıştır. Bu çeviriler sayesinde Arap kültürü Türk kültürüyle buluşmuştur ve bunun en önemli örnekleri Nobel ödüllü yazar Necip Mahfuz, Tefik el-Hakim, Adonis, Alâ el Asvani, Cibran Halil Cibran, Zekeriya Tamir, Muhammed Teymur, Yusuf İdris gibi birçok Arap edebiyatçının eserleri olmuştur. Bu eserlerin çevirileri sayesinde gerek toplumsal gerekse kültürel semboller aktarılmıştır. Han el Halilide bizi gezdiren, Fişavi kahvehanesinde çay içiren Necip Mahfuz ile, Nil nehri de ayrı değer kazanmıştır. Kahireyi hiç görmemiş bir kişi Necip Mahfuz'dan yapılan çevirilerle şehri tanımış, kültürüne hâkim olmuştur. Yakupyan Apartmanı çevirisiyle Alâ el Asvani, bu tarihi apartman çerçevesinde 90'lı yılların Mısır'ını Türk toplumuna tüm gerçekliğiyle tanıtmıştır. Bu da, kültürleri tanıtmak veya tanımak için aynı dile mensup olmak gerekmediğini ve çevirinin de bu noktada önemli bir işlevi olduğunu ortaya çıkarır.

KAYNAKLAR

- Akbulut, A. N. (2004). Söylenceden gerçekliğe: Çeviribilim. İstanbul: Multilingual.
- Aksoy, N. B. (2002). Geçmişte günümüze yazın çevirisi. Ankara: İmge.
- Aksoy, N. B. (2013). Çevirinin bilimsel gelişmeye katkısı. Cumhuriyet Bilim Teknoloji Dergisi, 1377: 19.
- el-Asvani, A. (2008). Yakupyan apartmanı, (Çev. Avi Pardo) İstanbul: Merkez Kitap.
- Baykan, A. (2005). Sosyal-kültürel faktörlerin çevirideki rolü. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14: 177-197.
- Bektaş, S. (2008). Diliçi çeviride kültürel ve dilsel değişimden kaynaklanan çeviri sorunları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Berk, Ö. (2005). Kuramlar ışığında açıklamalı çeviribilim terimcesi. İstanbul: Multilingual.
- Bibina, Y. (2013). Çeviride buluşmak yahut iki ülke arasındaki köprü. Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi, 2(1): 55-88.
- Ersoy, H., & Erkurt, G. Ş. (2014). Kültür planlayıcısı olarak çevirmenin ve çevirinin erek kültür/toplumda sosyal değişimlere etkisi ve bu bağlamda geliştirilmesi gereken devlet politikaları. 7(33): 120-134.
- Göktürk, A. (2014). Çeviri: dillerin dili. İstanbul: Yapı Kredi.
- İbrahim, S. (2013). O koku. (Çev. Rahmi Er). İstanbul: Jaguar.
- Kara, S. V. (2010). Tarihsel değerlendirmeler ışığında Türkiye’de çeviri etkinliği. 6(1): 94-101.
- Kızıltan, R. (2001). Tarihte çeviri. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, 41(1): 71-88.
- Mahfuz, N. (2008). Saray gezisi. (Çev. Işıl Alatlı). İstanbul: Hitkitap.
- Mahfuz, N. (2008). Şevk sarayı. (Çev. Işıl Alatlı). İstanbul: Hitkitap.
- Mahfuz, N. (2008). Şeker sokağı. (Çev. Işıl Alatlı). İstanbul: Hitkitap.
- Mahfuz, N. (2010). Cebelavi sokağının çocukları. (Çev. Leyla Tonguç Basmacı). İstanbul: Kırmızı Kedi.
- Mahfuz, N. (2011). Han el-halili. (Çev. Bedrettin Aytaç). İstanbul: Hitkitap.
- Mahfuz, N. (2015). Midak sokağı. (Çev. Leyla Tonguç Basmacı). İstanbul: Kırmızı Kedi.
- Mahfuz, N. (2015). Nil üstünde gevezelik. (Çev. Rahmi Er). Ankara:Hece.
- Üçgül, S. (2013). Dilde ve metinde ulusal kültür bileşenleri. Turkish Studies, 8/9: 125-133.